

ARENGUSEIRE
KESKUS

PIKKSILM
jaanuar 2022

Laste heaolu tulevik

Dagmar Kutsar, Mai Beilmann, Katre Luhamaa, Oliver Nahkur,
Kadri Soo, Judit Strömpl, Marit Rebane

Artikkel ilmus Arenguseire Keskuse trendiraportis „Pikksilm“.

Artikkel annab ülevaate lastega perede üldisest olukorrast Eestis, keskendudes laste ja täiskasvanute vaatele peresuhete toimimisest, ning käsitleb olukordi, kus vanemaks olek on raskendatud, nagu COVID-i ajal, või ei õnnestu. Lisaks pakutakse välja peresuhete kolm arengusuundumust ühiskonna kestlikkuse ja sidususe kontekstis.

Millised on meie perestruktuurid ja kuidas need on muutumas?

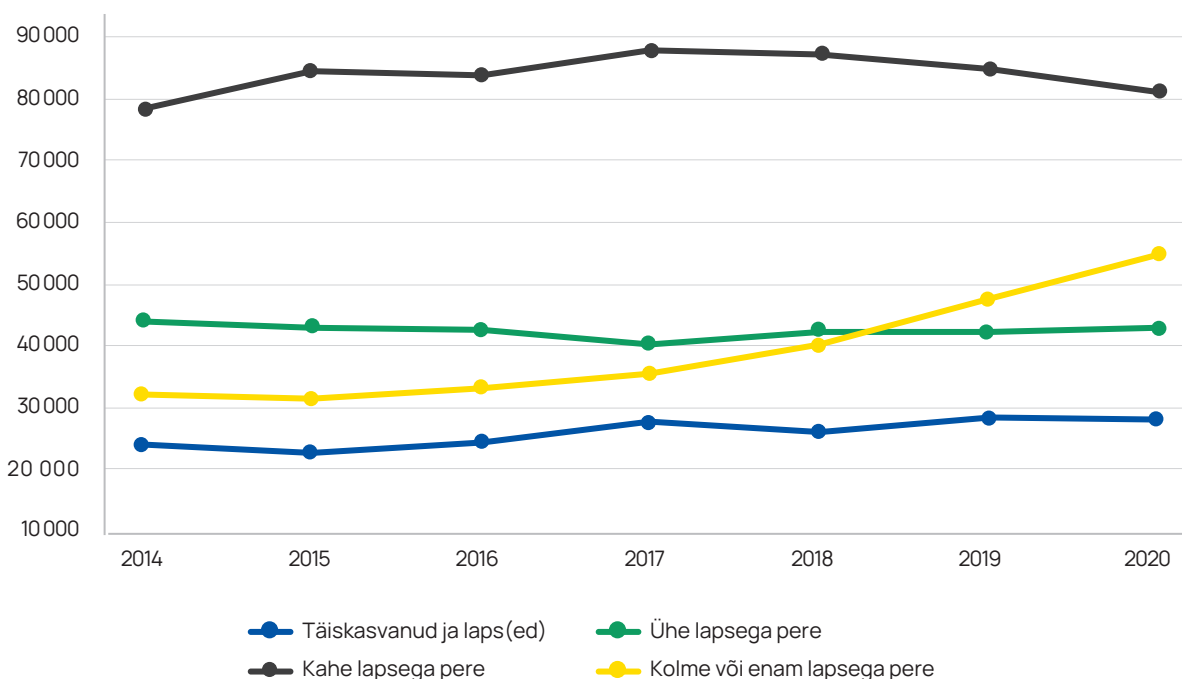
Perekond on sotsiaalne nähtus, millele ei ole leitud ühtset määratlust. Statistika kogumisel lähtutakse leibkonna ja tuumperekonna mõistest. **Tuumperekonna võivad moodustada paar, paar lapse või lastega ning üksikvanem lapse või lastega.**

Lastega tuumperekondade arv on püsinud viimasel seitsmel aastal enam-vähem samal tasemel, kuid nende osakaal kõikidest leibkondadest on lasteta (enamasti vanuses 65+) leibkondade kasvu arvel veidi kahanenud. **Lastega perede hulgas on valdav kahe lapse ja kahe täiskasvanuga peretüüp (joonis 1),**

kusjuures üks täiskasvanutest võib olla lapsele mittebioloogiline vanem.

Ühiskonna kestlikkuse mõttes on positiivne, et lasterikastes peredes (3+ last) kasvavate laste arv on suurenemas. Teisalt on üksikvanemaga elavate laste arv veidi kahanenud. Viimasel juhul elab lapse üks vanematest valdavalt lapsest eemal ning paljud sellistest vanematest on loonud uued tuumpered, st saanud lapsi uue partneriga. Sotsiaalsest praktikast nähtub, et lapse heaolu seisukohalt osutub perekonna toimimine mitme tuumpere võrgustikuna sageli liiga keeruliseks. Kahjuks on ka vanemaid, kes on vanematena toimetulematud, mistõttu läheb lapse hooldusõigus üle vanavanemale või muule lähisugulasele või saab lapse eestkostjaks kohalik omavalitsus.

Lastega perekonnad erinevad majandusliku toimetuleku poolest. **Suurimas vaesusriskis on jätkuvalt paljulapselised ja üksikvanemate pered.** Viimase aja poliitiliste meetmete mõjul on vähenenud nende lasterikaste perede osakaal, kelle majanduslik toimetulek nende endi hinnangul eelmise aastaga võrreldes on halvenenud.

Joonis 1. Laste arv peretüübiti aastatel 2014–2020
Allikas: Statistikaamet, „Eesti Sotsiaaluuring“ 2014–2020¹

Üksikvanemad on valdavalt naised. **Nende perede majanduslikku toimetulekut ohustavad nii sooline palgalõhe kui ka partneri sissetuleku puudumine või ebapiisavus**, millele võivad lisanduda vanemana toimetuleku raskused. Kahjuks ei ole üksikvanemad lasterikaste peredega võrreldes sarnast poliitilist tähelepanu leidnud. **Laste perest eraldamise statistika kohaselt moodustavad üksikvanemad ligi kolmveerandi vanematest, kelle vanemlikke õigusi piiratakse või need ära võetakse.**

Ühiskonna kestlikkuse riskina on tähenduslik esmassünnitaja keskmise vanuse jätkuv tõus (2020. aastal oli see 29 aastat). Sünnide edasilükkamine kahandab naistel laste saamise perioodi, mistõttu mitmete tegurite koostoimel võib tegelik laste arv jääda soovitud väiksemaks. Sünnivate laste arvu võivad kahandada ka teadlikud elukarjääri valikud. Teiselt poolt, perekondade nn kärjestumine (laste saamine uue partneriga) võib teatud piiris sünnivate laste arvu kahanemist kompenseerida. Ka ühe või mitme pereliikme heaolu ohustavast perekeskkonnast väljumine ja uude sisenemine võib muutusena olla stressiloo, kuid kokkuvõttes subjektiivset heaolu ja laiemas mõttes ühiskonna kestlikkust toetav.

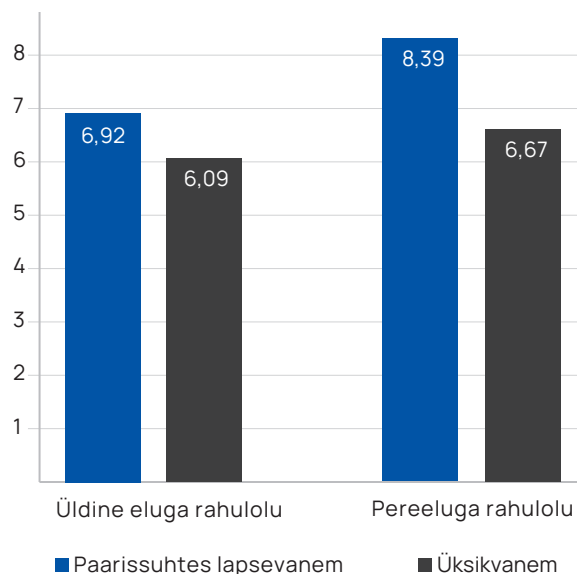
Mida arvavad täiskasvanud oma peresuhetest?

Euroopa elukvaliteedi uuringu² 2003.–2016. aasta andmetel mõjutab lapsevanemate üldist eluga rahulolu see, kas nad on paarisuhtes või üksikvanemad. **Paarisuhtes olevad alaealise lapse või kasulapsega koos elavad lapsevanemad on üksikvanematega võrreldes oma eluga rohkem rahul (joonis 2), kusjuures naistel ilmneb see tendents selgemini kui meestel. Samuti on paarisuhtes lapsevanemad üksikvanematega võrreldes enam rahul oma pereeluga**, nt endi hinnangul saavad nad isiklike probleemide puhul lähedastelt tõenäolisemalt abi. Üldine eluga ja pereeluga rahulolu paarisuhtes lapsevanematel nende vanuse kasvades aga kahaneb.

Paarisuhtes lapsevanematest on mehed naisetega võrreldes pereeluga rohkem rahul. Naiste madalam rahulolu võib tuleneda ebakõlast võrdse vanemluse ootuste ja tegelikkuse vahel: paarisuhtes lapsevanematest pühendavad naised meestest oluliselt enam aega lastetega tegelemisele – vastavalt keskmiselt 24 ja 20 tundi nädalas. Samas on lasterikkad paarisuhtes lapsevanemad eluga oluliselt enam rahul kui need, kellel on vähem lapsi (keskmised vastavalt 7,2 ja 6,8 skaalal 0–10). See võib viidata asjaolule, et eluga rahulolevamad inimesed saavadki rohkem lapsi. Kahjuks puuduvad üksikvanemate kohta piisavad andmed, et nende eluga rahulolu mõjutavaid tegureid lähemalt uurida; küll aga võib nende psühholoogilist heaolu teiste gruppidega võrreldes hinnata vaimse tervise enesehinnangute kaudu.

Mida arvavad lapsed oma peresuhetest?

Tulevikuühiskonna kestlikkust ja sidusust loovad tänased lapsed, mistõttu on oluline saada ülevaade laste arvamustest oma elu kohta. Rahvusvahelise laste heaolu uuringu³

Joonis 2. 18–64-aastaste üksikute ja paarisuhtes lapsevanemate üldine eluga ja pereeluga rahulolu (keskmised hinnangud skaalal 0–10, kus 0 on „väga rahulolematu“ ning 10 on „väga rahul“)

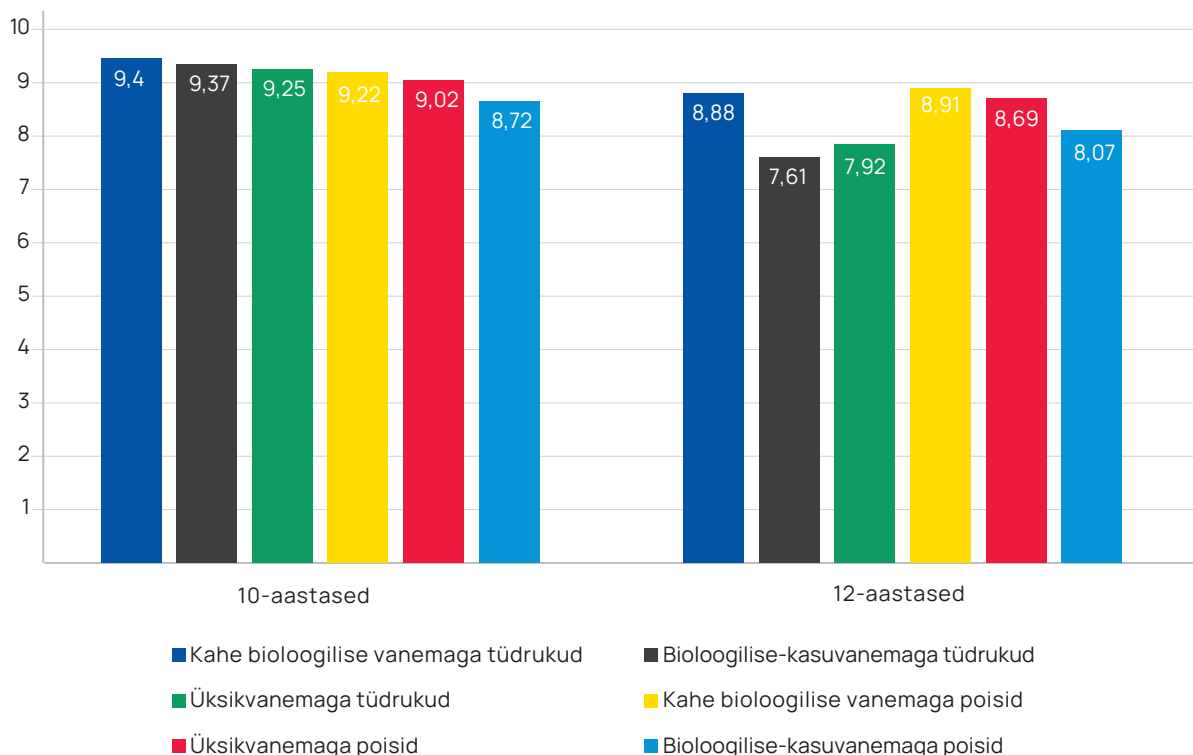
Allikas: Euroopa elukvaliteedi uuring 2003–2016

2017.–2018. aasta andmetest selgus, et see, kas laps elab kahe sünnivanemaga, sünni- ja kasu- vanemaga või üksikvanemaga, mõjutab olulisel määral 12-aastaste laste heaoluhinnanguid. **Üksikvanemaga ning eriti sünni- ja kasu- vanemaga elavad lapsed on eluga vähem rahul kui mõlema sünnivanemaga koos elavad lapsed** (joonis 3).

Sünni- ja kasu- vanemaga, aga ka üksikvanema- ga elavad lapsed on sünnivanematega elavate lastega võrreldes kriitilisemad peresuhete erinevate tahkude suhtes: nad on vähem rahul inimestega, kellega koos elavad; nende hul- gas on vähem neid, kes leiavad, et vanemad kuulavad ja arvestavad nendega, ning nad on vähem kindlad, et pereliikmed neid probleemi korral aitavad. Sünni- ja kasu- vanemaga elavad lapsed nõustuvad harvemini, et nende peres on inimesi, kes neist hoolivad, ning nad pea- vad kahe sünnivanemaga elavate lastega võr- reldes harvemini kodu turvaliseks. Uurimused⁴ on näidanud, et samas leibkonnas koos elava-

te inimeste subjektiivsed perepiirid võivad olla erinevad. Kui eraldielav vanem on endiselt lap- se jaoks emotsionaalselt lähedane, võib tal olla raske kujunenud olukorraga leppida ning kasu- vanemat (sünnivanema partnerit) oma subjek- tiivsesse perekonda vastu võtta. Samas võivad ka sünni- ja kasu- vanemaga või üksikvanemaga peredes elavate laste suhted oma vanematega olla head.

Perestruktuur mõjutab enam tüdrukute ja vä- hem poiste eluga rahulolu. Laste eluga rahul- olu ja hinnangud peresuhetele vanuse kas- vades langevad, eriti märgatavalt langevad rahuloluhinnangud 12-aastastel sünni- ja kasu- vanemaga või üksikvanemaga elavatel tüdru- kutel (joonis 3). Selline tulemus on tähenduslik tulevikuühiskonna laste heaolu silmas pidades: tüdrukud, olles poistega võrreldes peresuhe- test enam mõjutatud, on ka tulevaste emade- na oma pere keskkonna kujundamisel tulevas- test isadest haavatavamad.

Joonis 3. 10- ja 12-aastaste tüdrukute ja poiste eluga rahulolu perestruktuuri (keskmised hinnangud skaalal 0–10, kus 0 on „üldse ei ole rahul“ ja 10 on „täiesti rahul“)
Allikas: Rahvusvaheline laste heaolu uuring 2017–2018

Kuidas mõjutab COVID-19 pandeemia perede heaolu?

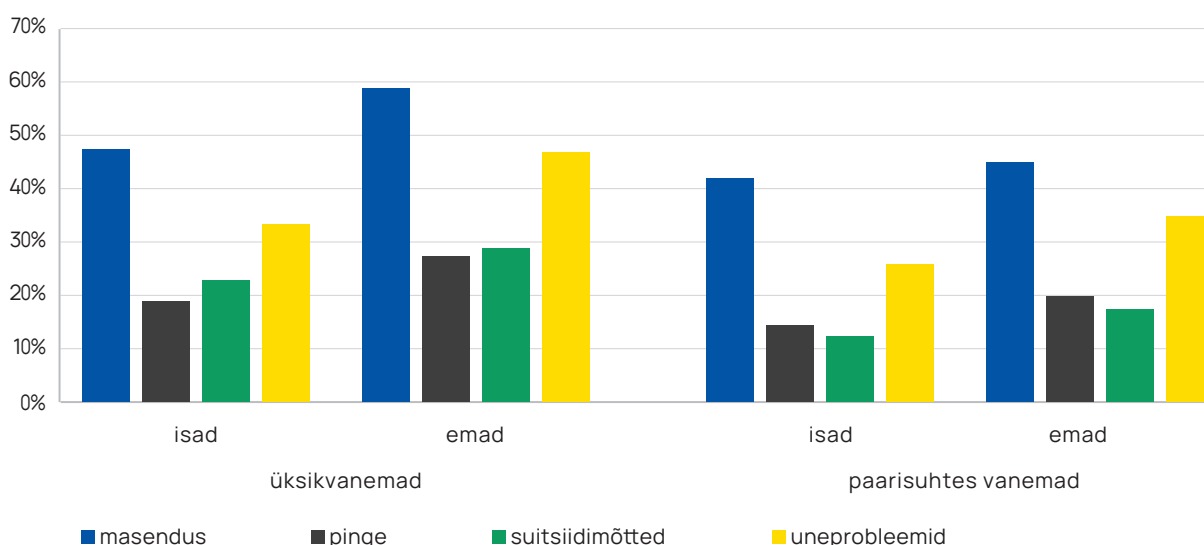
COVID-19 pandeemia on pannud proovile kogu elanikkonna toimetulekuvõime ja mõjutanud rahvastiku vaimset heaolu. Täiskasvanud elanikkonna tervisekäitumise⁵ varasematest uuringutest on teada, et **võrreldes meestega hindavad naised oma tervist keskmiselt paremaks, kusjuures kõige madalam on üksikisade tervise enesehinnang. 2020. aasta pandeemiakevaldel kogutud andmetes paistavad aga silma üksikemad, kelle seas vaimse tervise mured on enim levinud** (joonis 4).

Rahvusvahelise laste heaolu lisauuringu⁶ andmetel langes laste üldine eluga rahulolu COVID-19 ajal olenemata perestruktuurist. **2021. aasta pandeemiakevadeks langes tüdrukute heaolu tugevamalt kui poistel ning sünni- ja kasuvanemaga või üksikvanemaga elavatel lastel tuntavamalt kui kahe sünnivanemaga elavatel lastel.** Kolme aasta taguse laste heaolu uuringuga võrreldes kasvas valdavalt negatiivseid emotsioone tundvate laste arv ja vähenes nende osakaal, kes on enamasti rõõmsad ja energilised, ent aeg-ajalt pinges ja tüdinud. Peredes, kus lapsed kogesid hoolivust ja arvestamist (perega tugevalt ja väga tugevalt seotud lapsed), hindasid lapsed oma emotsionaalset heaolu kõrgemaks kui perega nõrgalt seotud (vähe

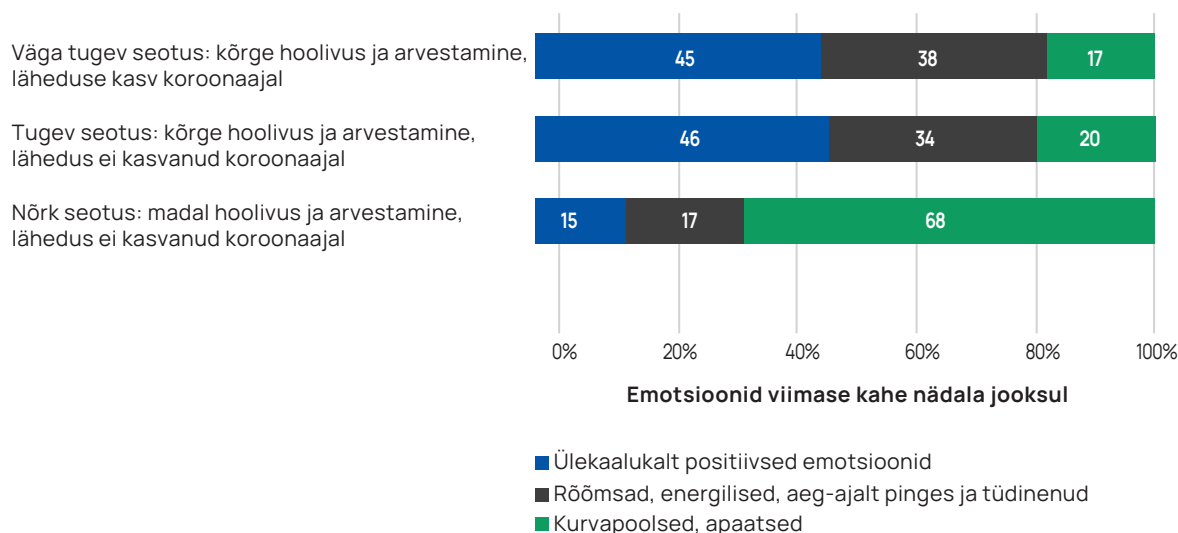
hoolivust, arvestamist ja lähedust) lapsed (joonis 5).

Pandeemiaolukorraga on paremini hakkama saanud lapsed, kelle peresuhted olid juba enne kriisi piisavalt lähedased (joonisel 6 perega väga tugevalt seotute rühm). Nemad kogesid sel perioodil rõõmu sagedasemast perega koos veedetud ajast ning täheldasid suhete tugevnemist. **Lähedane side vanematega toimis puhvrina, mis aitas toime tulla COVID-19-st tingitud keeruliste oludega.** Uuringu kohaselt nõustus ligi neli viiendikku lastest, et pereliikmed toetasid neid koroonaajal, ning kolmandik sai oma pereliikmetega palju lähedasemaks.

Pandeemia ajal on halvemini hakkama saanud lapsed, kelle suhted pereliikmetega ei olnud juba enne COVID-19 pandeemia puhkemist väga soojad, samuti lapsed, kelle perel näis olevat raskusi uuest elukorraldusest tekkinud pingetega hakkama saada. Ligi kaks kolmandikku lastest tundis puudust eemal elavatest vanavanematest või kodust kaugel töötavast või elavast vanemast. Perega nõrgalt seotud laste seas, kes kogesid vähe hoolivust ja endaga arvestamist, oli kasuvanemaga peres kasvavaid lapsi kaks korda rohkem kui kahe sünnivanemaga elavaid lapsi. Kokkuvõttes on pandeemiaaeg olnud peredele keeruline, sisaldades võimalust laste ja vanemate heaolu eda-

Joonis 4. Lapsevanemate vaimse tervise enesehinnang soo ja paarisuhte olemasolu lõikes (keskmised)
Allikas: Eesti täiskasvanud elanikkonna tervisekäitumise uuring 2020

Joonis 5. 10–13-aastaste laste emotsionaalne seisund viimase kahe nädala jooksul peresuhetele antud hinnangute kaupa
 Allikas: Rahvusvaheline laste heaolu lisauuring 2021

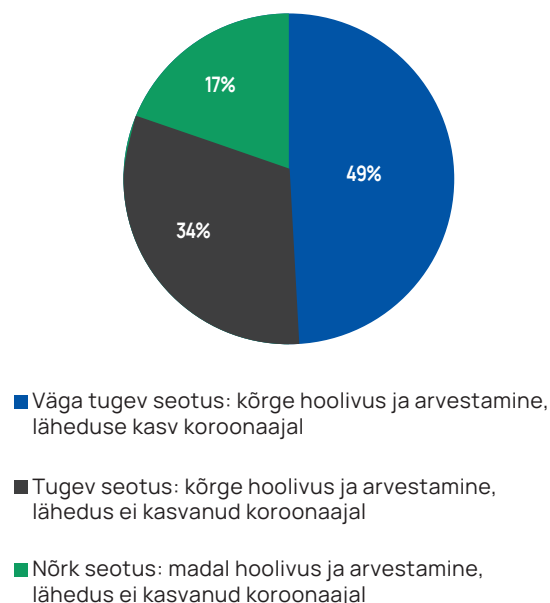
siseks languseks ja peresuhete purunemiseks. Suuremas ohus on 17% lastest, kes juba enne pandeemia puhkemist kogesid suhetes vähest soojust.

Kuidas tunnevad ennast lapsed, kes liiguvad eraldi elavate vanemate vahel suhtluskorra alusel?

Eraldi elavate vanemate lapse suhtluskord läh-
 tub põhimõttelt, et mõlemad vanemad vastu-
 tavad ühiselt lapse üleskasvatamise ja aren-
 damise eest, vanemate õigused ja kohustused
 oma lapse suhtes on võrdsed ning lapsel on
 õigus isiklikult suhelda mõlema vanemaga. Ka
 peab suhtluskord vastama lapse parimatele
 huvidetele.

Intervjuudest 9–13-aastaste lastega 2021.
 aasta kevadtalvel⁷ selgus, **et vanemate lahk-
 elama asumine tekitab lapses suurt sega-
 dust.** On vanemaid, kes suudavad omavahel
 suhtluskorras kokku leppida ja ka lapsega selles
 läbi rääkida. Sellisel juhul on ka suhtluskord lap-
 se vajadusi järgivam ning lapse heaolu langus
 väiksem võrreldes olukordadega, kui suhtlus-
 kord määratakse lastekaitse või kohtu poolt
 ning laps tunneb ennast otsustusprotsessist
 kõrvalejäetuna.

**Viimastel aastatel on lapse hooldus- ja
 suhtluskorra asjades kasvanud eraldi ela-
 vate vanemate kohtu poole pöördumiste
 arv, mis viitab vanematevaheliste pingete
 kestmisele ja vastastikusele kompromis-
 situsele.** Kohtu määratud suhtluskord on
 väga täpselt määratletud ega arvesta lapse
 muutuvate vajadustega: kuigi kohus kaalub
 lapse huve ja heaolu arvestavaid asjaolusid,
 ei suuda ta olla lapse muutuvaid vajadusi

Joonis 6. Seotus perega: laste hinnangud suhetele pereliik-
 metega koroonaaajal (osakaal 10–13-aastaste laste hulgas)
 Allikas: Rahvusvaheline laste heaolu lisauuring 2021

arvestavalt tulevikku vaatav. Siiski on määratud suhtluskorral ka positiivne külg: see on selgepiirilise, luues lapse elus kindlustunnet, mida omavahelistes probleemides vaevlevad vanemad sageli pakkuda ei suuda.

Laste kirjeldustest selgus, et lapsed vajavad suuremat otsustusõigust ja paindlikumat suhtluskorda ning perekonna kui mitme tuumpe võrgustiku sõbralikku toimimist. Parandamist vajavad vanemate elu- ja vanemlikud oskused, sh oskused last kuulata ja temaga arvestada.

Skandinaaviamaade eeskujul on üksikute juhtudena meilgi levimas nn **linnupesahoolidus**⁸, kus erinevate tuumperede vahel ei liigu ettenähtud suhtluskorra alusel mitte lapsed, vaid nende vanemad. Selle praktika edu ja riskide kohta on veel vähe andmeid, kuid vanemate ühise otsusena väljendab see laste huvide esikohale seadmist.

Kui vanemaks olek ei õnnestu

Lapse perest eraldamist kaalutakse äärmuslikel juhtudel, kui teised meetmed ei ole piisavad. **Perest eraldatakse igal aastal ligi 300 last. Üle poole nendest lastest paigutatakse asendushooldusele või turvakodusse. 2020. aastal jõudis asendushoolduselt bioloogilisse perekonda tagasi 60 last.**

2018. aasta laste perest eraldamise kohtupraktika (169 otsust) näitab, et kolmveerand lastest, kelle perest eraldamine otsustatakse kohtuotsusega ning kelle bioloogiliste vanemate hooldusõigust piiratakse või see täielikult ära võetakse, on pärit lahuselavate vanematega või üksikvanemaga perest. Suurem osa üksikvanematest on üksikemad, kuid last võib kasvatada ka üksikisa, kui lapse ema on näiteks surnud või välismaale läinud. Laste perest eraldamise põhjus on ennekõike vanema(te) mitte hakkama saamine ja hoolimatus lapse suhtes, mis sageli on põhjustatud alkoholi või narkootikumide liigtarbimisest (kaks kolmandikku asjadest), millega omakorda kaasnevad perevägivald, majanduslikud prob-

leemid ja ebastabiilne elukorraldus (kolmandik asjadest).

Kohtuasjade osakaal, kus vanem ei soovi lapse eest hoolitseda (nt vanemat ei ole võimalik kätte saada, laps on erivajadusega, vanem on kolinud teise riiki), on Eestis suur (neljandik asjadest). Kolmandikul lapse perest eraldamise kohtuasjadest saab lapse eestkostjaks vanavanem, onu või tädi, mõningatel juhtudel ka lapse täiskasvanud vend või õde. Ülejäänud juhtudel saab lapse eestkostjaks kohalik omavalitsus ja laps paigutatakse asendushooldusele. Bioloogilisel vanemal säilib enamikul juhtudel õigus lapsega kontakti hoida. **Lapse arengu ja heaolu seisukohalt on tähtis, milliseks kujuneb tema muutunud elukeskkond, kus ja kes on lapse jaoks tema perekond ning millised on suhted lapse jaoks tähtsate inimestega.**

Asendushooldus

Eestis on kahte tüüpi asendushooldust: perepõhine (lapsedamine, eestkoste ja perekonnas hooldamine ehk hoolduspere teenus) ning asutusepõhine (asenduskodu, perekodu ja SOS Lasteküla). Perepõhisel hooldusel olevate laste suhtarv kasvab iga aastaga: 2019. aastal⁹ viibis 66% asendushooldusel olevatest lastest perepõhisel ja 34% asutusepõhisel hooldusel.

Osa asendushooldusele suunatud lastest vajab uut perekonda, teiste puhul eelistatakse asenduskoduteenust. **Kõiki asendushooldusele suunatud lapsi iseloomustab traumakogemus, mille ulatus, sügavus ja sellest tulenevad kahjud võivad olla väga erinevad.** Mõni laps kannatab halbade kasvutingimuste tõttu juba enne sündi, nt kui ema on vägivalda ohver või mürgitab veel sündimata last uimastavate ainetega. Seega võib ka vastsündinutena eraldatud laste puhul rääkida traumakogemusest. **Olematu või puurunenud kiindumus suhe sünnivanemaga on kõige tõsisem traumaallikas, kuid vanema toimetulematus, vaimse tervise probleemid ja isegi õigusrikkumine ei tähenda tingima-**

ta, et lapse ja vanema vahel puudub kiindumussuhe. Üks trauma põhjustaja on lapse perest eraldamine.

Teiste vanemate sünnitatud laste kasvamine asendushoolduses on vastutusrikas töö, mis peale nn suure südame ja soovi lapsi aidata eeldab professionaalseid teadmisi ja oskusi, sh traumateadlikkust lapsega suhtlemisel. Meetodid, mis töötavad oma lastega, ei pruugi töötada asendushooldusele võetud laste puhul. Piisava ettevalmistuse ja lisatoeta kasuvanemat või hooldajat ohustab kaastundeväsimus ja läbipõlemine, mis võib viia lapse väärkohtlemise ja kasuvanema puhul ka lapsest loobumiseni.

Viimaste aastate muutused asendushoolduses on toonud palju positiivset, kuid endiselt on ületähtsustatud formaalsed näitajad, nagu asutuse nimetus, rühma suurus, elamise vorm, hooldajate nimetamine. **Hoolduse sisule – suhete toetamisele nii kasuvanema või hooldaja kui ka sünnivanema ja kõigi teiste võrgustikku kuuluvate inimestega – on vähe tähelepanu pööratud. Vähe tegeletakse asendushooldusel oleva lapse toimevõi-**

mekuse teadliku arendamisega. Lapsed sageli ei tea, mis nendega juhtus, et nad on asenduskodus. Valged laigud iseenda eluloos tekitavad lapses identiteedisegadust. Lapsed vajavad pere imiteerimise asemel selgitusi, et aru saada, kes nad on.

Lapse parimates huvides on seegi, et sünnivanemal aidataks areneda paremaks vanemaks, kellega lapsel on hea suhelda isegi siis, kui nad ei saa koos elada. Ei tohi unustada, et asendushoolduse kogemusega lapsed loovad sarnaselt oma peres elavate lastega tulevikuühiskonna sotsiaalset sidusust.

SUUNDUMUSED

Rahvastiku ja sidusa ühiskonna arengukava 2030 (eelnõu 3.12.2020) toob oluliste suundumustena välja rahvastiku vananemise ja arvulise kahanemise. Ühelt poolt viitab see sündide toetamise vajalikkusele ja teiselt poolt tulevikuühiskonna sotsiaalse kvaliteedi tagamisele. Sidusa, koostöö meelse ühiskonna subjektid on igas vanuses inimesed, kes koos toimides loovad sotsiaalset sidusust.

Tegemist on mitmeid dilemmasid sisaldavate väljakutsetega nii riigi poliitikatele kui ka kogukondadele, inimrühmadele ja üksikindiviididele, millest olenevad ühiskonna sotsiaalsed arengud. Esiteks dilemma sünde toetava riikliku poliitika ning laste ja perede heaolu vahel: lasterikkus võib olla edukas ühiskonna vananemise protsessi peatamisel, kuid eeldab ka suuremat ühiskonnapoolset panustamist sündivate laste arengusse ja heaolusse. Teiseks dilemma eneseabi ja ühiskonnapoolse toe vahel: üldise toimetuleku taustal võib ette tulla nii ajutisi kui ka kestvaid olukordi, kus isiklikud toimetulekuressursid ja -tahe osutuvad ebapiisavaks ning vajalik on ühiskonnapoolne sekkumine. Kolmandaks dilemma isiklike valikute ning ühiskonnapoolsete ootuste ja eelistuste vahel: hea oleks, kui isiklikku ja ühiskonna arengut toetavad valikud oleksid tasakaalus.

Eelnevast analüüsist joonistub välja kolm peamist ühiskonna kestlikkust ja sidusust mõjutavat suundumust, mis erinevate tegurite, sh poliitikakujundamise toimetel võivad nii kahaneda kui ka võimenduda.

Suundumus 1: Ühiskonna kestlikkust ja sidusust toetav perekond kui hästi toimiv võrgustik.

Laste ja perede eneseabi ja toimetuleku suureneb koostöömeele ja sidususe kasvu (põlvkondade vaheline solidaarsus, kogukondlik tugi) abil. Eluuskuste ja sotsiaalsete oskuste omandamine ja arendamine erinevate tegevuste kaudu erinevates keskkondades algab varases eas, koostöömeele arendamine kestab läbi elu. Vanemaks kasvamise algab ammu enne lapse sündi ja jätkub inimese elu lõpuni. Võrdne vanemlus on nii indiviidide kui ka institutsioonide ja organisatsioonide poolt laialdaselt omaks võetud. Mitmekesiste perekonnastruktuuride taustal toimib perekond kui võrgustik, pakkudes lastele häid kasvu- ja arengutingimusi ning luues subjektiivset heaolu. Laps on oma vanusele vastava sotsiaalse kompetentsusega aktiivne ühiskonda panustaja. Inim- ja laste õigused on ühiskon-

nas kõrgelt teadvustatud. Valitseb tasakaal perekonnasisese ja -välise eneseteostamise vahel.

Suundumust toetavad asjaolud

- Head suhted perekonnas soodustavad järgmiste laste sündi ja loovad lastes heaolutunnet.
- Võrdse vanemluse ja aktiivse isaduse praktikate laienev omaksvõtt toetab laste subjektiivset heaolu.
- Eraldi elavad vanemad õpivad toimima lapse parimatest huvidest lähtuva ühtse perevõrgustikuna.
- Suund on peredele suunatud mitteformaalse ja formaalse toetusvõrgustiku ühisele toimimisele (sh ennetus- ja sekkumismeetmete rakendamine lapse parimates huvides).
- Perest eraldatud laste asendushooldus muutub sisulisemaks ja hakkab enam lähtuma lapse parimatest huvidest, põhinema traumateadlikel meetoditel ning sünnivanemate asjatundlikul toetamisel ja kaasamisel.

Suundumust takistavad asjaolud

- Sünde lükatakse edasi ja sünnitatud laste arv jääb soovitud madalamaks.
- Võrdse vanemluse, sh isade aktiivse rolli ja vastutuse põhimõtte omaksvõtt ühiskonnas on aeglane.
- Perekonna kui mitme tuumaga perevõrgustiku toimimisel esinevad kestvad raskused.
- Laste arv üksikvanemaga (põhiliselt üksikemaga) peredes kasvab, toetusvõrgustik ei toimi ning laiem ühiskonnapoolne tugi jääb kesiseks.
- Tüdrukud tulevaste emadena on poistest haavatavamad perestruktuuri ja sellega kaasnevate peresuhete muutuste suhtes.

Suundumus 2: Ühiskonna kestlikust ja sidusust luua püüdev laste ja perede terapiseerimine.

Jätkub intensiivne teenuste loome, tõendus- põhiste programmide aktiivne rakendamine, erinevatel viisidel laste ja perede ellu sekkumine nende heaolu parandamise eesmärgil. Suureneb vajadus lastekaitse spetsialistide, psühholoogide, pereterapeutide, hooldusvanemate jt abistavate elukutsete esindajate järele. Ühiskonna kestlikkust ja sidusust toetavate ennetusmeetmete asemel on suurem rõhk sekkumismeetmetel. Probleemile reageeriv sekkumine võib küll pakkuda lühiajalist leevendust, kuid olla pikemas perspektiivis vähetõhus (nt lapse eraldamine perekonnast võib ajutiselt leevendada lapse olukorda, kuid aidata ebapiisavalt kaasa tema edasise heaolu loomes). Ühiskonnas napib inim- ja laste õiguste alast teadvustatust, oskused õigustega igapäevases suhtluses arvestada on ebapiisavad. Sekkuvatele ja abistavatele püüdlustele vaatamata on ühiskonna kestlikkus ja sidusus vähe toetatud.

Suundumust toetavad asjaolud

- Lapsed võtavad üle oma vanemate probleemset käitumist: sõltuvused, hoolitussejätmine, õpitud abitus jne. Pereprobleemide kuhjades kasvavad inimesed, kes ei suuda luua tervet paarisuhet ja olla hakkamasaav vanem. Lapse nõrk side perega (sh vähene hoolimine) loob samuti emotsionaalset häiritust ja taastoodab madalat toimetulekuvõimet. Kasvab abivajavate ja hädasolevate laste hulk, kellele suunatakse erineva tasandi sekkumisi.
- Sekkumismeelse poliitika mõjul kasvab perest eraldatud laste osakaal, kuid asendushooldus lapse perevõrgustiku osana on ebapiisav lapse ettevalmistamisel toimevõimeliselt ja sidusaks ühiskonnaliikmeks.
- Formaalne abistajate võrgustik ei suuda asendada toimivat päritoluperet ja perega seotud mitteformaalset võrgustikku, mistõttu satub ohtu tulevikuühiskonna sidususele.

Suundumust takistavad asjaolud

- Kasutatakse mittesüüdistavaid sekkumismeetmeid, ühiskonnas rakendub taastav õigus.
- Abivajajate ja hädasolijate arvamus kuulatakse ära, nende vajadusi mõtestatakse adekvaatselt ja dünaamiliselt ning võetakse arvesse.
- Mitteformaalse ja formaalse võrgustiku toimimist soodustatakse ja ühendatakse targalt.
- Jätkub tähelepanu varajasele märkamisele, nt võiks märkamine alata juba siis, kui naine, kelle laps on perest eraldatud, uuesti rasestub. Lapse parimates huvides on tähelepanu pööramine ja toetuse pakkumine juba ema raseduse ajal.

Suundumus 3: Mina-kultuuri väärtustav sidusust loov rahvaarvult kahanev ühiskond.

Individaalsele elukarjäärile orienteeritus süveneb; sündimust ja vanemlust toetavad meetmed ning programmid toimivad vaid osaliselt, panustades vähe nii ühiskonna vananemise protsessi pidurdamisse kui ka tulevikuühiskonna sidususse. Rohkem on lühemat või pikemat aega kestvaid kooselupõhiseid leibkondi, kasvab soovitud lastetuse osakaal ühiskonnas. Inimõigustealane teadlikkus on kõrge, valikute laias ja muutuv spektris navigeerimise oskus on väga hea, rõhk on perekonnavälisel eneseteostusel.

Suundumust toetavad asjaolud

- Veendumuse levik, et panus ühiskonda on oma tööd tehes suurem, kui lapsi saades ja kasvatades.
- Sobiva partneri leidmise raskuste tõttu eelistatakse lapsi mitte saada ja/või jääda üksikuks.

- Laste õiguste kasvav omaksvõtt ühiskonnas kasvatab nõudmisi vanemaksolekule, mis kokkuvõttes mõjub hirmutavalt.

Suundumust takistavad asjaolud

- Loomulik soov saada järglasi.
- Tõdemus, et lastega naiste ja meeste heaolu on suurem kui lasteta paaridel ja üksikutel inimestel.
- Laste ja perekonna ning võrdse vanemluse jätkuv väärtustamine sotsiaalse normina nii ühiskonnas kui ka vastavates poliitikates.

Kirjeldatud kolm suundumust toimivad üheaegselt üha keerukamaks muutuvast ühiskonnas. Selle taustal säilib inimese vajadus perekonna kui ühiskonna kestlikkust tagava ning sidusust loova tuuma järele. Ajaks, mil

praegustest lastest saavad täiskasvanud, on paljudel lastel keeruline kogemuste muster elamisest muutuva struktuuriga peres. Need kogemused mõjutavad tulevasi pereloomelisi valikuid ja järgmiste põlvkondade laste heaolu.

Kokkuvõttes on ühiskonna kestlikkust ja sidusust mõjutamas nii peresuhete haprus ja perestruktuuride muutlikkus kui ka raskused, et vastata heaks kaaslaseks, lapseks, vanemaks ja kasuvanemaks olemise kõrgendatud sotsiaalsete ootustele. Perekonnaelu keerukustumine keerukustuva ühiskonna taustal heidab väljakutseid targale laste ja pere heaolu toetavale poliitikakujundamisele ning pere toimetuleku ja pereellu sekkumise vahelise tasakaalu hoidmisele.

Tänuavaldused: ETAG (PRG700), EL Horisont 2020 Teaduse ja innovatsiooni programmi grant nr 952574.

Mai Beilmann
(Tartu Ülikool)

Katre Luhamaa
(Tartu Ülikool)

Dagmar Kutsar
(Tartu Ülikool)

Kadri Soo
(Tartu Ülikool)

Oliver Nahkur
(Tartu Ülikool)

Judit Strömpl
(Tartu Ülikool)

Marit Rebane
(TalTech)

Kasutatud allikad:

- ¹ Sarv, M., Kasvandik, L., Mürsoo, A., Olm, A., Raag, L.-L., Tammur, A. (2021) Laps ja pere. Kutsar, D. (toim) Lapsed Eesti ühiskonnas. Õiguskantsleri Kantselei, lk. 22-46.
https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/Lapsed-Eesti-Uhiskonnas_kogumik%202021.pdf
- ² Euroopa elukvaliteedi uuring 2003-2016,
<https://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-quality-of-life-surveys>
- ³ Rahvusvaheline laste heaolu uuring 2017-2018, <https://isciweb.org/>. Originaalandmestik.
- ⁴ Kutsar, D., Raid, K.i (2019). Kui tavapärastest mõõtmisviisidest ei piisa: kes on lapse perekond? Kutsar, D., Raid, K. (Toim.). Laste subjektiivne heaolu kohalikus ja rahvusvahelises vaates (e-väljaanne) (48-55). Tallinn: Statistikaamet.
https://www.stat.ee/sites/default/files/2020-07/Laste_subjektiivne_heaolu_kohalikus_ja_rahvusvahelises_vaates.pdf
- ⁵ Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring,
<https://www.tai.ee/et/teadustoo/teadustoorahvastikupohised-uuringud/eesti-taiskasvanud-rahvastiku-tervisekaitumise> (2020).
- ⁶ Rahvusvahelise laste heaolu lisauuringu <https://isciweb.org/>. Originaalandmestik.
- ⁷ Magistritöö: Mitme koduga lapsed: kes, kus, mis on minu kodu? Suhtluskorra retoorika ja praktika, https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/72432/ilves_eliise_ma_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y (2021)
- ⁸ Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialaajakiri „Sotsiaaltöö“, https://www.tai.ee/sites/default/files/2021-03/160855576158_ST3_2019_veeb_.pdf (2019)
- ⁹ Magistritöö: Eestkoste laste eestkostjate narratiivides, https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/73644/leosk_nadezda_ma_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y (2021)

